

Prezentowana tu praca zbiorowa powstała jako plon obrad konferencji *Rodzina jako środowisko wychowawcze w czasach nowożytnych – koncepcje teoretyczne i praktyka* (3-4.04.1995 r.), zorganizowanej przez K. Jakubiaka i zespół Katedry Historii Wychowania. Zgromadziła ona około 50 naukowców z całego kraju, przede wszystkim historyków i historyków wychowania oraz pedagogów, którzy interesują się wychowaniem w rodzinie i jego dziejami.

Obszerna publikacja (ponad 27 arkuszy drukarskich, które ze względów oszczędnościowych tworzą objętość tylko 300 stron druku) dotyczy różnych aspektów wychowania w rodzinie oraz rodziny jako środowiska wychowawczego w XIX oraz XX wieku na ziemiach polskich. Książkę otwierają teksty wprowadzające, podkreślające między innymi rangę tematyki rodzinnej w badaniach historycznych oraz pedagogicznych, tak ważnych w okresie generalnych zmian społeczno-kulturalno-gospodarczych w Polsce (wypowiedzi wiceprezydenta Bydgoszczy St. Pastuszwskiego i Rektora WSP w Bydgoszczy prof. A. Tchorzewskiego; Wstęp).

Pod względem chronologicznym wyróżnić można zespół kilku artykułów dotyczących okresu do początków XIX w., w tym tak kompetentnych autorów, jak L. Mokrzecki i D. Żołądź. Tak, jak w każdym z następnych zespołów, dotyczą one zarówno praktyki, jak i zapartywań teoretycznych (tu St. Staszica) oraz głównych warstw społecznych: szlachty, magnaterii i mieszczaństwa. Jeden z istotnych walorów tych tekstów stanowi też chęć ukazania analizowanych zagadnień w ciągu rozwojowym, wykazania zmian i przyczyn ich wystąpienia.

Liczniej, bo przez 10 opracowań (autorstwa m.in., K. Adamczyka, J. Hellwiga, A. Stopińskiej-Pająk, K. Wróbel-Lipowej; część ich zatracąca także o wiek XX), reprezentowany był okres zaborów, wiek XIX. Dotyczyły one wszystkich zaborów, ale nieco więcej uwagi poświęcono terenom Prus i zaboru austriackiego.

Inną dominantą stało się wychowanie patriotyczne, narzucające się jako temat znaczący czasów utraty niepodległości. Od dawna zresztą eksploatowano to zagadnienie, co być może wypaczyło jednostronnie obraz wychowania i kształcenia czasów zaborów. W naszym zbiorze rozpraw często wiązano wychowanie patriotyczne z religijnym i taka perspektywa badawcza wydaje się najnośniejsza. Niepokoi z kolei pewne przecenianie problemów narodowych u badaczy związanych z terenami pogranicza i zajmujących się wychowaniem patriotycznym. Jednostronność i angażowanie się emocjonalne w badania i analizę ich wyników nie służą bowiem rzetelnej analizie i trzeźwej ocenie prezentowanych zagadnień. Pocięszające jest natomiast wykroczenie poza tradycyjne źródła informacji o praktyce i teorii wychowania, np. sięgnięcie do źródeł pamiętnikarskich czy nawet kalendarzy odbijających przecież potoczną wiedzę, zdroworozsądkowe podejście do wychowania na miarę czasów, w których powstały, tym samym oddające poziom świadomości rodziców, zasięg teorii i oddziaływań ideologiczno-instytucjonalnych.

Reszta spośród 40 artykułów analizowanego tomu (m.in. T. Jałmużny, W. Jamrożka, K. Jakubiaka, D. Koźmian) dotyczy wychowania w rodzinie okresu międzywojennego oraz lat powojennych, przechodząc w rozwiązania bardziej pedagogiczne, choć nasycone treściami historycznymi. Ujęcia wynikające ze specyfiki poszczególnych źródeł łączą się z kryteriami socjologicznymi (np. środowiska małomiasteczkowe), rozważania o ideologiach wychowawczych z analizą naukowych stanowisk wobec wychowania rodzinnego. Ciągłość między historią a dniem dzisiejszym może uprzytomnić czytelnikowi zarówno kontynuację, jak i zmienność wychowania w rodzinie i rodziny jako środowiska wychowawczego.

Tom materiałów konferencyjnych, który tu analizuję sam w sobie stanowi pewną całość, korzystnie – jak sędzę – zróżnicowaną tematycznie, chronologicznie i metodologicznie. Stanowi on jednak tylko ogniwo w ciągu pub-

likacji związanych z rolą wychowawczą rodziny w przeszłości. Przygotowujemy następne prace monograficzne i zbiorowe dotyczące rodziny jako środowiska wychowawczego oraz wychowania rodzinnego. Istotnym ich dopełnieniem powinny stać się specjalistyczne bibliografie

oraz wybory źródeł. Należy także myśleć nad formą szerszego propagowania wyników specjalistycznych badań w postaci syntez „do czytania”, co postuluje m.in. w ostatnim artykule tomu Antoni Smolański.

Juliusz Jundziłł

Rodzina w społeczeństwach antycznych i wczesnym chrześcijaństwie. Literatura, prawo, epigrafika, sztuka, red. J. Jundziłł, Bydgoszcz 1995, Wydawnictwo WSP, ss. 346

Zbiór artykułów, wydany pod redakcją Juliusza Jundziłła, stanowi prezentację materiałów z konferencji naukowej nt.: *Rodzina i jej funkcjonowanie w kulturach Grecji i Rzymu* (Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, 4-5 maja 1995). Praca „Rodzina w społeczeństwach antycznych i wczesnym chrześcijaństwie. Literatura, prawo, epigrafika, sztuka”, ukazująca problematykę rodziny starożytnej z perspektywy różnych specjalności badawczych, uzupełniła literaturę polskiego nurtu badań nad rodziną w przeszłości.

Zbiór 25 rozpraw, poświęconych rodzinie – jej funkcji wychowawczej, strukturze i roli w społeczeństwie antycznym, omawia szeroki kontekst historyczno-społeczny i kulturalny tego zagadnienia utrwalonego przez starożytnych w literaturze, prawie, epigrafice i sztuce. To bogactwo różnorodnych źródeł stanowi atut opracowania tematu. Pozwala na dialog historyków różnych specjalności.

Strukturę tomu wyznacza chronologia omawianych zjawisk – od czasów Grecji mykańskiej, poprzez Grecję hellenistyczną, Rzym królewski, republikę, po cesarstwo i wczesne chrześcijaństwo. Natomiast prezentowana problematyka sygnalizuje wiele zagadnień, ale nie do końca przejrzyście i jednoznacznie w swej ocenie buduje obraz rodziny antycznej. Niektóre z poglądów zaprezentowanych przez autorów artykułów świadczą o polemicznym charakterze wniosków z prowadzonych badań. Część materiału wymaga z kolei jeszcze dalszych analiz, zwłaszcza porównawczych.

Kulturom czasów przedrzymskich poświęcono tylko trzy artykuły (P. Dyczek, J. Rostropowicz, G. Wcisło), co jest odbiciem polskiego stanu badań historycznych nad tym okresem. Są one jednak znaczącym powiększeniem dorobku, przede wszystkim w zakresie analiz rodziny.

Część poświęconą Rzymowi otwierają artykuły silnie akcentujące aspekty prawne życia w rodzinie. Jako reprezentatywną grupę wyróżnić tu należy rozprawy J. Zabłockiego, R. Pankiewicza oraz W. Mossakowskiego poświęcone funkcjonowaniu prawa w odniesieniu do wczesnej rodziny rzymskiej. Walorem tych rozważań jest nasycenie ich kontekstem kulturowym oraz religijnym rozpatrywanych zjawisk.

Wśród analiz tradycyjnych już źródeł wiedzy o rodzinie greckiej i rzymskiej pojawiła się literatura piękna – zwłaszcza aleksandryjska (wspomniany już artykuł J. Rostropowicz) oraz łacińska (w artykułach M. Cytowskiej, H. Szelest, I. Błaszczyk). Zaświadczona w rozprawach powszechność motywów rodzinnych w dorobku omawianych okresów dowodzi znacznego zainteresowania tą tematyką.

Dopełnienia obrazu rodziny czasów cesarstwa rzymskiego można poszukiwać u autorów artykułów – J. Jundziłła, W. Sudera, A. Ossowskiej – których łączy chronologia wykorzystanych źródeł z I i II w. n.e. Pisarzy antycznych tego okresu charakteryzuje, obok potrzeby tworzenia literatury przeżyć estetycznych, pasja dydaktyczna, moralizatorska.